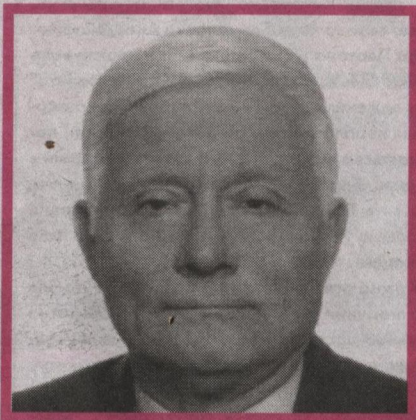

* ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ * ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ * ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ *

Юрій Руденко,

доктор педагогічних наук,
професор НПУ імені Драгоманова

Ми, українці, в останні десятиліття, зокрема в умовах сьогочасної війни Росії проти України, дошукуємося наукових відповідей на запитання: "Чому наш європейський народ на тривалі періоди в історії втрачав свою державність?", "Чому наш народ на цілі сторіччя послаблював і втрачав деякі доленосні якості свого національного характеру?", "Які справжні причини того, що на тридцятому році здобутої незалежності наша держава недостатньо міцна?", "Чи виховуємо ми, педагоги, зростаючі покоління так, щоб вони лицарському боронили віками омріяну свободу України від внутрішніх та зовнішніх недругів, ворогів?"

Ще в перші роки незалежності українська національна еліта мала дати чіткі й вичерпні відповіді на такі доленосні питання. Якщо ми тоді ще не були справжньою інтелектуальною елітою рідного народу, то чи ж стали нею ми тепер, коли минає майже третина століття від здобуття виміряної в віках незалежності?

У наведених у назві статті словах Тараса Шевченка сконцентрована квінтесенція української духовності, яка проймає всю його геніально творчість, усю національну культуру. Для Шевченка Україна була по-

І вам, лицарі великі Богом не забуті

фізично і психологічно, морально й духовно гартували себе, практично реалізовували волелюбні та військові традиції, заповіти предків, утілюючи у життя свої: "і козацькі шаблі на чотири боки", "наша справа — слави здобувати, ворогів під ноги топтати", "слава не вмере, не поляже од віку й до віку" та ін.

Шануючи своїх славетних пращурів, заporожці вважали себе "шляхетно уродженими". Зasadничими принципами їхнього життя, поведінки й боротьби з ворогами були гідність, благородство і честь. Згадвані вже Запорізька й Лицарська регули, Козацька обітниця — це кодекси лицарської гідності та честі, керівництво до практичного виконання. Пройнявшись їхніми принципами, духовними цінностями, заporожці не боялися ні ворогів, ані "самого диявола і пекла", ні хвороб, ані навіть самої смерті. Вони добре розуміли, що "у страху — великі очі" ("від страху хоч помирай"), що "страх породжує потвор", паралізує волю і його до себе "просто не треба підпускати". Вони "самісінького чорта не лякалися" і щиро, по-лицарському визнавали, що "боялися лише нечесної смерті".

Формуючи свої вольові зусилля, обов'язки та відповідальність перед Вітчизною, заporожці не дозволяли собі розслабитись, знижувати вимоги до себе, втрачати контроль над собою. Вони невимушено, за звичкою добровільно підкорялися законам січового життя. Сила, міць і дух козацького братства, побратимства й товариства спонукали вболівати один за одного, піклуватися за всіх. Взаємоповага, взаємотурбота, взаємопідтримка, взаємовиручка, пошана гідності один одного були неперушними законами зримого життя і поведінки. Це

ет Я. Щоголів, понині напівзабутий, писав про такий епізод із козацької педагогіки. Онука запитує свою бабуся, чому так тепло, з любов'ю вона згадує про діда-заporожця, який рідко бував удома й мало допомагав своїй дружині. Бабуся відповіла їй з гідністю і гордістю:

Геть ти, дитино, не тямий нічого!

Вам гречкосії до смаку, а в його

Серденьку кров заporозька кипіла, -

Тим то без міри його я любила.

Український лицар — це стан душі елітної частини рідного народу. І коли московськоцарський уряд підступно почав усіляко розкладати, руйнувати козацький лад України, Запорозьку Січ, козаки-лицарі не підкорилися, а пішли шукати вільні землі, аж за Дунаєм організували Задунайську Січ, продовжували боротися за свої природні права, соціальні, національні та політичні. В серцях і душах козаків утверджувалися нові прислів'я, ідеї: "Ми лицарями були і будемо", "З лицарів ніколи не стануть "пахарі" на москалів" тощо.

Глибоко віруючі заporожці вважали своїм спільним найціннішим скарбом "віру нашу святу православну". Вони були переконані, що Бог, Покрова Божої Матері допомагають їм у боротьбі з ворогами України. Заporожці, їхня старшина, кошові і гетьмани часто будували за свій кошт церкви, храми. Очевидці, дослідники відзначали, що "козацька церква була в сріблі, золоті, жемчугу і в дорогих каменях". Це велика правда, якою нехтують атеїсти і матеріалісти, сучасні удавані "приблїчники" церкви, що в заporожців, які щиро вірили в Бога, пробуджувалися і розвивалися най-

лицарським гартом відзначалися не тільки українські козаки. У всій Європі дивувалися красі, талановитості, багатій духовності українських дівчат, жінок, які ставали великими українками-лицарками. Наші дівчата — "землі козацької краса", як барвінок синьоцвітний, виростили не в тепличних умовах щиросердних батьків. Вони також отримували життєвий гарт, повнилися мужністю між козацькими і гайдамацькими, освяченими іменем і волею Бога, ножами, мечами, шаблями і списами, які захищали їхню свободу і честь від хижих прагнень ворогів. Сучасні учні захоплюються красою, талантом, благородством, подвижницькими вчинками і справами Анни Ярославни (дочки князя Ярослава Мудрого, королеви Франції), Кунгути (першої відомої нам поетки XIII ст., української і чеської, дочки чернігівського князя-героя), Марії Чурай, Анни Острозької, Єлизавети Милорадович, Галлини Гулевич та ін.

Лицарськість, на противагу сучасним деморалізації і дегероїзації, — це високий аристократизм мислення, гідність і гордість за незалежність до українського народу, посвята свого життя і діяльності в ім'я зміцнення незалежної України, розвитку нашої мови, культури і духовності. Це висока шляхетність, благородна моральність, палкий український патріотизм. Продовжуючи національно-патріотичні традиції лицарів минулих епох, наші юнаки і юнки мають брати активну участь у громадській роботі, суспільно-політичній діяльності, спрямованій на спростування антиукраїнських дій та псевдоідей, зміцнення обороноздатності, на реалізацію національних інтересів України.

надусе. Бог, Україна і лицарська народо українці здавна оцінюють як найвищі вершини, святині нашої національної духовності.

Т. Шевченко з любов'ю писав про українських селян, але найвищу оцінку давав козакам-лицарям, зокрема запорожцям. І весь народ, і Шевченко, і інші вітчизняні інтелектуали-патріоти вважали, що запорізькі лицарі найвищою мірою втілювали високі якості національного характеру: мужність і героїзм, силу волі й силу духу, політичну свідомість, військову бойовитість, уміння перемагати ворога, здатність на жертвність в ім'я свободи України, єдність зі своїм народом та ін.

А чи глибоко ми дослідили сутність, основні якості елітності, зокрема лицарськості запорожців та умови, внутрішні закони, принципи і правила їхнього життя й діяльності, які лягли в основу реальних і конкретних практичних форм звичаїв, звичаєвого права та пов'язаних із ними обов'язків?

Закони, принципи і правила поведінки запорожців, ідейно-засадничі цінності, завдяки вірності яким гартувалася їхня лицарська духовність та її національно-патріотична сутність, були зафіксовані у Запорізькій регулі (тобто керівництві до дії), Лицарській регулі, Козацькій обітничі, вимогах школи джур, школи "послушання" (це поняття потребує окремої розмови) і в пізніше відображених положеннях Конституції гетьмана Пилипа Орлика. Вони в комплексі ще не досліджувалися.

Наші багаторічні студії січової педагогіки, психології та філософії запорізьких лицарів свідчать, що законом їхнього морально-духовного життя було культивування величї й слави своїх пращурів, які вони прагнули продовжувати і розвивати. Запорожці відчували й усвідомлювали себе нащадками багатирів, витязів киеворуської, княжої доби, онуками та правнуками "славних прадідів великих". Тому вони

законами, звичаєм життя і поведінки. Це забезпечувало високий морально-духовний гарт козаків, поглиблювало їхню духовність, ділово практичність.

У творах на козацько-лицарську тематику талановитого письменника О. Стороженка є такий епізод. Коли козацький отаман злегка і зневажливо штовхнув ногою ворога, що лежав, переможений, на землі, досвідчений запорожець дорікнув і дав йому зауваження: "Отамане, нечесно бити зв'язаного чоловіка!". А коли отаман відповів, що козак захищає ворога, запорожець з гідністю зазначив, що Запорізька регула не дозволяє цього робити. Тобто він твердо обстоював і захищав від порушення прийняті січовим товариством принципи моралі й етики, залізну дисципліну.

Переважна частина співвітчизників, а також представники інших народів, які добре знали запорожців, підтверджують, що вони, як правило, часто свідомо нехтували комфортом, грішми й багатством, особливо тоді, коли вони не здобути власною чесною працею. Іноземці часто дивувалися кричівій витримці, силі волі й силі духу запорожців, їхній здатності перемагати спеку й холод, долати перешкоди і, здавалося б, неймовірно трудної військових та морських походів, тривалої ворожої облоги тощо.

У часи суворих історичних випробовувань, безперервних загроз та ворожих нападів на рідну землю ідеалами запорожців були не спокій і праця землеробів-грецькосіїв (хоча працю вони шанували й любили), а небезпечна для життя військова справа, відвага і героїзм, козацька слава перемог над чужинцями-гнобителями народу. Великий вплив на учнів мають народні вірші, пісні, прислів'я, наприклад: "Січ засівала степи не зерном, а кріпостями і паланками", "Якщо козак — швець, то Січі — кінєць" та ін.

Глибокий знавець законів, принципів духовного життя, жертвності запорожців по-

глибші і найвищі відчуття і почуття високої, величї, найвищої досконалості, Божественної краси. Такі відчуття, почуття, уявлення звеличували козаків, сприяли небесному піднесенню їхніх душевних і морально-духовних сил, надихали на подвиги, лицарські вчинки в житті, бою, боротьбі за побудову козацької держави. На жаль, величезний виховний потенціал релігії, її найвищих ідеалів залишається майже за межами нашої системи освіти.

Про лицарське ставлення козаків до свого святого обов'язку боронити Україну, свою віру свідчить і такий звичай. Коли запорожці перебували в церкві і починали читати Євангеліє, вони виймали до половини з піхви свої шаблі. Це був символічний звичай, який свідчив про бойовитість, готовність будь-коли і від будь-якого ворога захищати свою прадідівську православу віру. А це означало захищати Україну, рідний народ, його мову і культуру. "За віру!" — це був найпоширеніший бойовий клич козаків, з яким вони навалю, з лютістю на ворога кидалися в бій, ризикуючи своїм життям.

Запорожці настільки шанували гідність, що вважали приниженням себе скаржитися на долю, труднощі життя. Тому вони з іронією і сарказмом говорили: "Тільки голота квилить і заводить, не знаючи стриму, в бідканню та оханню".

Від редакції.

До речі, 6 червня цього року доктор педагогічних наук, професор НПУ імені Драгоманова Юрій Дмитрович Руденко відзначає круглий ювілей - 80-річчя від дня народження і 55-річчя науково-педагогічної діяльності.

Щиро зичимо шановному ювіляру козацького здоров'я, лицарського стану душі і нових творчих дерзаний! З роси і води Вам, Юрію Дмитровичу!